

BARNDOMMENS DETEKTIVER

Om de nye og de gamle krimiseriers popularitet

På bestsellerlisterne over tidens bøger til børn og unge finder man som sædvanlig Harry Potter og andre store fantasyverdener forrest i feltet, men den overraskende store sællert er Enid Blytons serie om *De fem*. Efter for længst at være dømt passé og altmodisch triviallitteratur fra en svunden tid er de klassiske krimiserier nemlig på vej tilbage.

Flere generationer af børn har læst historierne om Julian, Dick, Anne og Georgina – der hellere vil være en dreng og kaldes Georg – samt deres hund Tim til hudløshed. Imens kunne alle ansvarsfulde litteraturformidlere blot ryste frustreret på hovedet over at børnene valgte at læse den slags underlødige underholdning i stedet for de sunde, litterære alternativer, biblioteker og skoler kunne tilbyde. Der blev kun grædt tørre tårer, da krimiserierne i 1990'erne tilsyneladende endegyldigt forsvandt ud af medie billedet. Ingen gad længere læse dem, ingen ville købe dem. Men på det seneste er udviklingen vendt fuldstændig. Børnene læser flittigt moderne danske serier som *Det seje sjak*, *Græskarbanden* og *Mikkel*. Og under juletræet ligger de snart et halvt hundrede år gamle bøger om *De fem*, såvel som de andre gamle danske krimiserier om *Jan*, *Kim* og *Puk*. Bøgerne genudgives alle i deres originale udgave, dvs. med den gamle tekst og de oprindelige forsider. Der er altså ingen forsøg på at modernisere bøgerne for at appellere til en nyt tids børn. Det kunne godt tyde på, at der også er en del voksne, der vælger at investere i disse relikter fra deres egen barndom i et sentimentalt forsøg på at finde tilbage til en svunden og måske mere uskyldig tid.

Det gør det imidlertid ikke mindre interessant at se på, hvad det egentlig er, vi er nostalgiske over, når vi griber ud efter Jan og Kim og alle de andre gamle krimiserier med 50 år eller mere på bagen, og hvad det egentlig er for historier, der møder vore dages børn i bøgerne. Det er også historien om en genres opståen og (midlertidige) afvikling i lyset af konstant diskussion og kritik af bibliotekarer og anmeldere. Krimiseriernes historie på biblioteker og børneværelser er et godt eksempel på læsevaner og kulturmønstre for de seneste generationer af både børn og voksne.

Der er ikke nogen tvivl om, at kriminalgenren allerede fra sin begyndelse i midten fra 1800-tallet har haft mange læsere blandt børn og unge, selv om vi skal op til slutningen af århundredet, før der opstod kriminalhistorier skrevet direkte for dem. Arthur Conan Doyles noveller om mesterdetektiven Sherlock Holmes har antagelig helt fra begyndelsen i 1887 haft lige så mange børn som voksne som læsere, og vi har adskillige vidnesbyrd om, at den største af alle pulp-hæfternes detektivhelte, den samtidige amerikanske Nick Carter i høj grad blev læst af børn. Den senere Nobelprismodtager Johannes V. Jensen skrev selv i 1890'erne lignende drabelige føljetonhistorier til romanbladet *Revue* og berettet, at "jeg husker hvordan jeg har set læredrengene sidde og læse dem i middagspausen på de runde bænke ved Dronning Louises Bro, for enden af Nørrebrogade, med hårene ligefrem synligt rejst på hovedet over hvad de læste."

Ingen af disse serier var rettet direkte til børn, men fandt så hurtigt et yngre publikum, at det lige fra starten vakte ængstelse hos lærere og pædagoger. Det var ikke så meget disse primitive og sensationelle hæfters ellers indlysende ringe kvalitet, der bekymrede, men snarere den potentielle moralsk skadelige virkning, læsning af hæfterne efter manges mening kunne have. "Jeg har et par Gange erfaret, at Drengene, hengiven i Smug til Nick Carter-Bøger, har været udsatte for Fristelser af kriminel Art," kunne en overlærer Hans Rasmussen skrive i 1921 som udtryk for den kulturkamp om børns eventuelle skadelige læsning, der stort set fulgte krimiserierne lige fra begyndelsen.

Den første anerkendte kriminalroman skrevet for børn er den tyske forfatter Erich Kästners stadig meget læseværdige og forbavsende nutidige *Emil og detektiverne*, der kom på dansk i 1930. Snart fulgte også de første danske bud på genren. Blandt de tidligste finder vi fx *Lyn-Detektiverne* (1936) af den uhyre produktive forfatter Niels Meyn. Her møder vi et verdensbillede, der næppe vil indbyde til nostalgiske genoptryk. Historiens tre hovedpersoner har lavet en klub, hvor de leger politi. De er indbegrebet af idealet om raske spejderdrengene, der interesserer sig for praktiske ting som elektronik eller at optage fingeraftryk med grafitpulver. I tråd med mellemkrigstidens dyrkelse af det vitale og handlekraftige - som rendyrkedes i nazismen og fascismen - er drengene langt fra intellektuelle stuelærde, der brillerer i skolen. Det medfører nogle for en senere tid besynderlige moralske domme, som når drengene faktisk hylder "en hæderlig Smugler", fordi han "sætter Liv og Lemmer paa Spil, eller som tør gaa ud i en Brandstorm." Smugleren er

nemlig indbegrebet af det samme ideal om vitalisme og handlekraft som drengene selv og er dermed en kontrast til smugleriernes bagmand, der beskrives som ”en af de lumske Fyre, som sidder i Sikkerhed og bare skraber Pengene til sig.” Den virkelige forbryder i denne tankegang er med andre ord det moderne samfunds kapitalist – og i den nazistiske ideologis rendyrkning af samme tankegang: jøden.

Drengene i krimien er tænkt som forbilleder, og historien har et stærkt didaktisk præg. I deres politikklub mimer de det rigtige politis arbejde ned til mindste detalje. Drengene arresterer og fængsler ligefrem en jævnaldrende dreng, der mistænkes for tyveri. Egentlig er det et dybt problematisk eksempel på en gruppes børns selvtægt, men i bogen hæves gerningen til rosværdig opførsel, fordi det er en efterligning af samfundets vedtagne normer og dermed en bekræftelse på disses rigtighed. Drengenes leg bliver til en slags indøvelse i voksensamfundet og dets normer. Den fornemste belønning, da de har opklaret en smugleraffære, er således ikke overraskende, at de opnår ”den ansete Politimands Ros”.

I 1940’erne var idealet for god børnelitteratur, at den skulle være pædagogisk og moralsk opbyggelig, og det kom også til at præge flere af tidens mest populære krimiserier.

I 1946 kunne den førende børnebogskritiker Chr. Winther fx i bogen *Børn og Bøger* stille spørgsmålet: ”Skal Børn rekreere sig ved læsning” og lige så kategorisk svare: ”jeg mener nej.” Her var den efterhånden utrolig populære *Jan*-serie på absolut sikker grund. Seriens første bind, *En Detektiv paa fjorten*, udkom i 1942 og var ligesom de følgende bind skrevet af makkerparret Carlo Andersen og Knud Meister. Fra deres eget virke som kriminalforfattere var de udmærket klar over genrens populære potentiale, men de var lige så bevidste om, hvor vigtigt det var, at en krimiserie for børn udsendte de rette lødige signaler. I forordet til første Jan-bog taler forfatterne således ikke mindst til børnenes forældre, når de indkalder selveste chefen for det københavnske opdagelsespoliti som garant for seriens moralske sundhed og citerer ham for at sige: ”Hvis man paa én Gang kan fange de Unges Interesse og samtidig bibringe dem de moralske Grundregler, som Samfundet bygger paa, og som det er Politiets Opgave at værne om, er meget godt naaet.”

Serens hovedpersoner er den sporty og handlekraftige Jan, mens hans tykke ven Erling står for den intellektuelle begavelse. Begge er raske drenge, og kønsrollerne er på plads allerede fra starten. Jans mor holder sammen på familien og

står i køkkenet, mens søsteren Lis får lov til at servere aftensmaden, når drengene har været på farten hele dagen. Engang imellem får hun lov til at blande sig en smule i deres detektivarbejde, men ikke mere, end at man med Jans far roligt kan konstatere, at det med at opklare forbrydelser, ”Det er og bliver alligevel i det store og hele Mandfolkearbejde.”

Jans far er kriminalassistent, så det er ikke helt tilfældigt, at drengene bliver involverede i forbrydelser. Det er faktisk helt i overensstemmelse med farens erklærede mål at ”knytte Forbindelsen tættere og tættere mellem Politi og Befolkningen, saadan at enhver Borger i vort Land er med til sammen med Politiet at arbejde paa Forbrydelsen Bekæmpelse. Politimand og Borger maa Haand i Haand arbejde frem mod det samme Maal.” Jan-serien er med andre ord eksplicit didaktisk. Det opdragende aspekt udstrækkes endda til alle livets forhold. Patriotiske og borgerlige dyder prises, som når et glimt af Lillebæltsbroen vækker behørig national begejstring: ”Denne Bro fortæller os, at man godt kan være i Verdensformat, selv om man bare kommer fra et lille Land.”

Tilsvarende fordømmes forbryderne ikke blot, fordi de har begået noget kriminelt, men nok så meget fordi selve forbrydelsen peger på bristende pligtfølelse og samfundssind: ”Der skal Mod til at gøre Dagens Gerning og staa til Regnskab for, hvad man gør og siger. Forbryderne er fejge og søger at slippe for Pligterne.” Jan-serien er også et stykke beredskabslitteratur, der maner til nationalt sammenhold midt under Besættelsen.

Krimiserien om drengedetektiven Jan blev utrolig populær og fik en enorm udbredelse. Da de to produktive forfattere – der kom i snit fire bind i serien om året – i 1964 valgte at slutte serien med det 81. bind, havde den solgt i mere end 2.5 millioner eksemplarer alene i Danmark, hvortil kommer talløse oversættelser.

Og så var det endda selv samme makkerpar, der stod bag en anden af periodens uhyre populære krimiserier. 1964 var også året, hvor det sidste bind i serien om kostskolepigen *Puk*, der også fandt tid til at opklare kriminalsager midt imellem konflikter med veninder og familie, blev sendt på gaden. På bogens bagside takkede seriens forfatter Lisbeth Werner de mange, der havde fulgt med igennem seriens 58 bind: ”Hvis I har haft blot halvt så meget glæde af at læse bøgerne, som jeg har haft af at skrive dem, så slutter jeg serien med virkelig tilfredshed.” Ikke desto mindre var den lyserøde serie, der med omslag af den populære Christel var rettet direkte mod at

tilfredsstille også pigernes lyst til spænding, skrevet af netop – Carlo Andersen og Knud Meister!

Efterkrigsårene var i det hele taget krimiseriernes absolutte storhedstid i Danmark. Fra England kom således den mest populære serie af dem alle, *De fem*, der med *De fem på skatteøen* fra 1956 blev oversat til dansk. Senere fulgte yderligere 20 bind, der i de følgende årtier blev ved med at ligge på toppen i hver eneste undersøgelse af børns læsevaner, både når det gjaldt drengene og pigerne, til ikke mindst lærere og bibliotekarers vedvarende undren og protest. De fem blev aldrig salonfæhig underholdning hos de voksne, hvilket på ingen måde afholdt flere generationer af børn fra at kaste sig over dem i stadig nye udgaver.

Set i forhold til tidligere krimiserier er *De fem* forbavsende børnesolidarisk. Handlingen foregår altid i ferier, dvs. næsten uden for tid og rum i form af hverdag, skole, forældre og andre restriktive elementer, der hindrer børnenes frie udfoldelse. Når voksne endelig kommer på banen i serien, så er det i tilfældige statistroller eller som forbrydere eller usympatiske familiemedlemmer. Det var ikke mindst noget, som faldt mange voksne kritikere for brystet, men for børnelæserne var der ikke nogen tvivl om, at det var et univers, der var langt at foretrække for den håndfaste moraliseren, man kunne finde i tidens øvrige børnelitteratur. I skarp kontrast tilbød *De fem* og lignende krimiserier – fx den danske serie om *Kim*, der var stærkt inspireret af Enid Blytons bøger – eskapistisk og idylliserende underholdning, hvor alle konflikter er bilagt ved hvert enkelt binds afslutning. Det var åbenbart for meget at forlange af de voksne kritikere, at de ligefrem skulle give børnene lov til at forlyste sig med rendyrket underholdning. Den slags må vente til man er myndig!

Året 1964 blev i det hele taget noget af en skæbneår for krimiserierne og kom til at markere, at storhedstiden definitivt var ved at være ovre. Det var nemlig også året for en ny bibliotekslov, der styrkede børnebibliotekerne generelt og også fokuserede på skolebibliotekerne. Bibliotekarerne og deres opfattelse af litterær kvalitet betød en øget efterspørgsel på andre typer bøger, end dem forlagene hidtil havde kunne sælge til det private marked. Seriebøgerne mistede med andre ord andele samtidig med, at de fortsat stod for skud blandt engagerede formidlere af litteratur til børn. Så sent som i 1969 kunne litteraturhistorikeren Vibeke Stybe i sin gennemgang af børnebogens kulturhistorie med beklagelse i stemmen og med krimiserierne i tankerne konstatere,

at ”Ellers er den mere anerkendte børnelitteratur ikke altid identisk med det, børnene i virkeligheden læser.”

Ikke desto mindre begyndte man i stadig højere grad også at diskutere den populære litteratur i stedet for blot at afvise den. I 1971 kunne Gunnar Jakobsen således introducere til betegnelsen trivallitteratur forstået som ”i litterær forstand et æstetisk (og etisk) værdiløst skrift, som gennem forløjet fantasi, en sprogligt ringe kvalitet og en overdrivelse af det naturlige krav om spænding skildrer en livsrytme, der er i modstrid med virkeligheden.” Som citatet antyder var udgangspunktet, at den (social)realistiske litteratur skulle være normsættende, og motivisk overskridelse af denne ekstremt snævre ramme, der i praksis ramte stort set al genrelitteratur, og i særdeleshed krimiserierne, blev stærkt kritiseret. Resultatet af denne diskussion blev ikke desto mindre, at bibliotekerne i stadig højere grad begyndte også at indkøbe netop trivallitteratur for at imødekomme læsernes egne ønsker til deres læsestof. I 1972 kunne en bibliotekar ligefrem fremkomme med noget indtil da så dubiøst som et forsvar for Kim-bøgerne med den næsten defensive anbefaling: ”Selvfølgelig er det underholdning, men underholdning har vel også sin berettigelse. Der er ganske vist ingen undertrykte minoritetsgrupper, der er heller ingen børn i pressede situationer, der er ingen historisk lærdom, der er kun hverdag og så et mysterium i hver bog, der gør den spændende at læse.”

Socialrealismens og ideologikritikkens tiår betød paradoksalt nok en ny storhedstid for krimiserien. De første serier blev genudgivet i nye udgaver med mere tidssvarende omslag, og for Jan- og Puk-bøgernes vedkommende blev de nye udgave fra 1970 og frem endda kraftigt revideret, så ikke bare tidsbilledet, men også den mest håndfaste moraliseren blev tilpasset de nye tider. Af større betydning er dog, at en række politisk bevidst forfattere greb fat i krimiserierne og bevidst udnyttede formen, men forsynet med et nyt ideologisk indhold, således at krimiseriens genkomst også betød en tilbagevenden til den stærkt didaktisk underholdning.

Først og mest vellykket er serien om Skorpionklubben, der blev skrevet på skift af et forfatterkollektiv. *Uro i Lammekøbing*, skrevet af Iben Melby, udkom i 1973 og sætter rammen for denne og lignende serier med et helt konsekvent genbrug af alle krimiseriernes allerede etablerede skabeloner, men med en ny ideologisk (marxistisk) tilpasning på alle de hidtil kritiserede punkter. Skorpionklubben er således fire børn, som i deres ferier holder af at opklare mysterier, og dermed er det

en hel traditionel krimiserie. Der er imidlertid et bevidst opgør i, at børnene hovedsagelig stammer fra arbejderklassen, samt at seriens piger ikke indordner sig under et traditionelt kønsrollemønster.

Nu er det imidlertid kapitalister og storborgerskab, der står for historienes kriminalitet. Bogens gennemgående grundholdning er antiautoritær, fordi børnene på ingen måde har respekt for samfundets autoriteter eller ordensmagten, der beskrives som magthavernes og kapitalisternes politi. Den antiautoritære tone er dog kun tilsyneladende, for det er lige så gennemgående, at seriens positivt skildrede voksne optræder i rollen som mentorer for børnene. Et stykke hen ad vejen klarer børnene sig som autonom gruppe, men de vil uvægerligt møde en voksen, der på primitiv didaktisk vis kan indføre dem i samfundets grundlæggende problemer. ”Det jeg prøver at sige er, at hos os er det dem, der ejer arbejdspladserne, dem med de mange penge, der bestemmer. Og det er den inddeling af folk, de få med magt og de mange uden magt, der er gal,” fortæller den kritiske journalist Sørensen i *Uro i Lammekøbing*.

I Flemming Andersens serie begyndende med *Forbryderne* (1976) er pointen tilsvarende, at børnene lærer at beskæftige sig med samfundets problemer og de virkelige forbrydere, så de som afslutning på historien kan holde foredrag i deres skoleklasse: ”De fortalte om de afrikanske befrielsesfronter [...] og Lene fortalte om samfundets virkelige forbrydere og om forholdene på slagteriet og andre arbejdspladser.” Indholdet er lige så propaganderende som i de tidlige Jan-bøger, men historiens slutning helt åben: kriminalintrigen bliver på klassisk vis løst, men selve ondets rod, kapitalismen og det borgerlige samfund, kan der ikke gøres noget ved. Eneste afgørende forskel i forhold til de gamle krimiserier er i virkeligheden, at det ideologiske standpunkt er skiftet fra højre til venstre – og så at de marxistiske forfattere af en eller anden grund i langt ringere grad end deres forgængere formåede at beherske selv de mest elementære litterære virkemidler.

Der kommer antageligt til at gå en rum tid, før også 1970’ernes marxistiske krimiserier bliver udsat for en lignende nostalgibølge, som for tiden er ved at blive De fem, Jan, Kim, Puk og alle de andre til del.

Trykt første gang i *Børn & Bøger* nr. 1/2006.

© Benni Bødker 2006